

Szimbolikus események

Az 1956-os magyar forradalom a ma használatos középiskolai történelem tankönyvekben¹

A „*ma használatos középiskolai tankönyvek*” kitétel ebben a témában, a mai Magyarországon **gyakorlatilag két (2) történelem tankönyvet** jelent. Ne hagyjuk magunkat megtéveszteni attól a tényről, hogy akár négy 12. osztályos tankönyv is szerepel a 2016-os tankönyvlistán, ugyanis a tankönyvpiac többlépcsős államosításának része volt a tankönyvrendelést szabályozó rendelet² is, melynek nyomán csak azok a tankönyvek maradtak *de facto* megrendelhetők, amelyek megfelelnek az új kerettantervnek (HVG 2016). (Ráadásul a KLIK szervezetei kellő nyomást gyakorolnak az iskolákra, időnként a konkrét tanárookra is, hogy a „megfelelő” tankönyveket rendeljék, vagy utólag korrigálják a megrendeléseket).

Ugyanis, a rendelet alapján

-az ún. Kísérleti Tankönyvek *külön eljárás nélkül* is tankönyvvé minősülhetnek, illetve
-egyéb, az OFI által gyártott tankönyvek *benyújthatók* engedélyeztetési eljárásra, míg
-a magánkiadók gyártotta könyvek esélyt sem kapnak az átdolgozásra, mert a rendelet egyúttal tételesen kijelenti, hogy *csak* akkor pályázhatnak erre, *ha* a miniszter pályázatot ír ki. Történelem tankönyvekre történetesen nem írt ki pályázatot a miniszter a rendelet érvénybe lépése óta, s a jelenlegi oktatáspolitikai rezsim elég nyilvánvaló módon nem is szándékozik ilyet tenni. A 22 csapdája (mai) magyar módra.

A két (2) *de facto* tankönyv látszólagos duopóliuma valójában (állami) monopólium: **mindkettőt** ugyanaz **az állami** háttérintézmény, **az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet (OFI) fejlesztette és adta ki**. Az egyik tankönyv a TTE Tankönyvelemző Műhelye régi ismerőse, az ún. *Kísérleti tankönyvek* sorozat újabb része (továbbiakban: *Kísérleti 12*); mivel kiadója az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet (OFI), éppen ezért „*a kiadásért felel: dr. Kaposi József főigazgató*”. E sorok külföldi olvasóit meglepheti (míg a magyar olvasók inkább szimbólumértékűnek láthatják), hogy ugyanez a Kaposi József egyúttal a továbbiakban

---

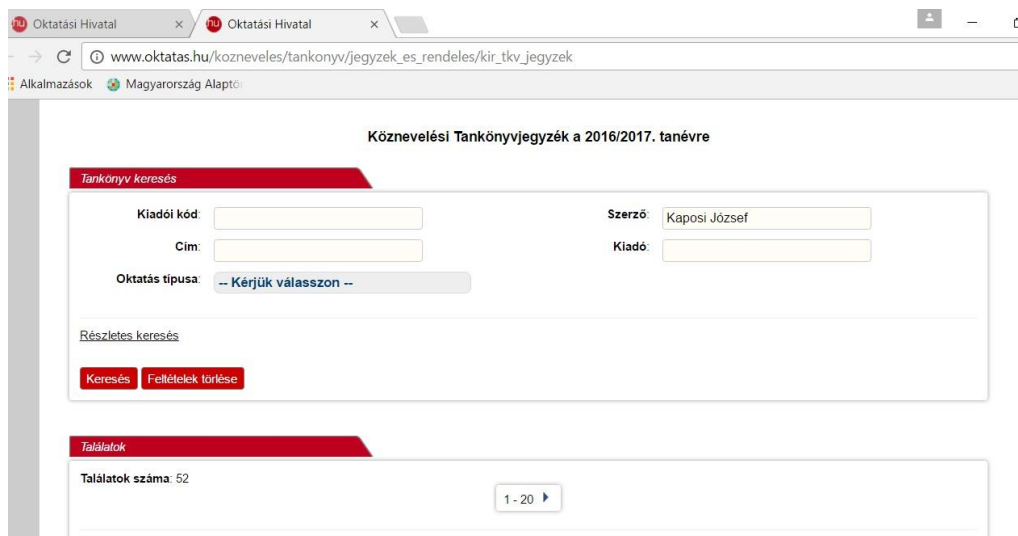
¹ A cikk eredeti, lényegesen rövidebb, angol nyelvű változata 2016. október 30-án megjelenésre elfogadott a következő oldalon: *Dossier: The 1956 Hungarian Uprising – present-day perspectives*. Heinrich Böll Stiftung: The Green Political Foundation. Hozzáférhető: <http://www.boell.de/en/dossier-1956-hungarian-uprising-present-day-perspectives>

² 17/2014. (III. 12.) EMMI rendelet a tankönyvvé, pedagógus-kézikönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámogatás, valamint az iskolai tankönyvellátás rendjéről.

Secundus 12-ként megnevezett tankönyv, tehát a *Kísérleti 12* hivatalos konkurenciájának a társszerzője is.

Történelmi forrás-értéke miatt érdemes rögzíteni: a 2016/2017. tanévben **Kaposi József, az OFI főigazgatója egyúttal ötvenkettő (52) tankönyv társszerzője is – valamennyit az OFI adta ki** (1. ábra)

1. ábra. Kaposi József, mint tankönyvszerző (2016/2017)

The screenshot shows a web browser window with the URL www.oktatas.hu/kozneveles/tankonyv/jegyzek_es_rendeles/tankonyvjegyzek. The page title is "Köznevelési Tankönyvjegyzék a 2016/2017. tanévre". There are two tabs open, both labeled "Oktatási Hivatal". The search interface includes a "Tankönyv keresés" section with input fields for "Kiadói kód:", "Cím:", "Oktatás típusa:" (set to "-- Kérjük válasszon --"), "Szerző:" (set to "Kaposi József"), and "Kiadó:". Below this is a "Részletes keresés" section with "Keresés" and "Feltételek törlése" buttons. At the bottom, the "Találatok" section shows "Találatok száma: 52" and a pagination control "1 - 20".

Forrás: Oktatási Hivatal, http://www.oktatas.hu/kozneveles/tankonyv/jegyzek_es_rendeles/tankonyvjegyzek

A keresést, amelynek eredményét 1. ábra mutatja, 2016 Halloweenjének előestéjén futtattam végig. Ha ezen írás valamely olvasója jelzi, hogy utólag módosították az OH Tankönyvjegyzékét, kérem jelezze, mert akkor hozzáférhetővé teszem a letöltött részletes keresési eredményeket, illetve a 2016. október 30-án érvényes *Tankönyvjegyzék* pdf-változatát is. Sőt, ez esetben feltöltöm a *Tankönyvjegyzék* 2016. március 31-én lezárt változatát is, amelyen nem, ismétlem, még *nem* szerepel a *Secundus 12*.

Mi az utolsó megjegyzés jelentősége? Az 2014 márciusi EMMI rendelet,³ a 2015. évi módosítás⁴ óta egyértelműen leszögezi: „19. § (3) A tankönyvjegyzékre azt a tankönyvet, pedagógus-kézikönyvet kell kérelemre felvenni, **amely legalább a rendelési időszak kezdeti időpontjában hatályos tankönyvvé nyilvánítási, pedagógus-kézikönyvvé nyilvánítási határozattal rendelkezik.**” [kiemelés tőlem – DCs] 2016-ban a tankönyvrendelési időszak – nem tréfa – április elsején kezdődött.⁵ Mint említettem, *kezdetben, a rendelési időszak első*

³ <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK14037.pdf>

⁴ <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK15053.pdf>

⁵ <http://ofi.hu/hir/az-oktataskutato-es-fejleszto-intezet-tajekoztatoja-tankonyvrendelesrol>

heteiben nem szerepelt a tankönyvjegyzéken az a **Secundus 12**, amely azonban **utólag, jogszabálysértő módon megjelent**. Az EMMI-rendelet megsértői még csak arra sem ügyeltek, hogy az engedélyt visszadátumozzák április 1. elé (2. ábra).

2. ábra. A *Secundus 12* a *jelenleg* hatályos tankönyvlistán

NT-17442	Boronkai Szabolcs - Kaposi József - Katona András - Száray Miklós	12. o.
Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet	Történelem 12. a középiskolák számára	1 000,-Ft
Budapest - 2016		2016.04.15 - 2021.08.31
TKV/3033-8/2016		440 g
EMMI kerettanterv-51/2012. (XII. 21.) EMMI rendelet 3. sz. melléklet; EMMI kerettanterv-51/2012. (XII. 21.)		8 évf. gimnázium; 6 évf. gimnázium; 4 évf. gimnázium;
Kapcsolódó kiadványok: NT-17442/M		Szakközépiskola

Forrás: Tankönyvjegyzék 2016/17

Írásom szűkebben vett témájára fordulva: az 1956-os magyar forradalom történetét három lehetséges keretbe lehet beilleszteni (s az értelmezést egy plusz szemponttal kiegészíteni).

-A.) „Anti-totalitáriánus forradalom”. A „revizionista iskola” erőfeszítései ellenére napjainkig a *totalitáriánus társadalom* fogalma tűnik a legalkalmasabb keretnek a sztálini típusú rendszerek leírására. Ezen megközelítés szerint az állam nem „csak” a politikai szféra, hanem a társadalom, a gazdaság, a nyilvánosság, a kultúra, sőt, a mindennapi élet egészének minél teljesebb ellenőrzésére törekszik. Egy ideáltípusos totalitáriánus rendszer ellen a felkelés szinte reménytelen vállalkozás, de még Oroszország, illetve a „belső birodalom” (az ún. Szovjetunió) sem volt „tökéletesen” totális kontroll alá vonva, amikor Sztálin halálával „zavar támadt az Erőben”. 1953 és 1956 között az új szovjet vezetés időnként kritizálta a rendszer (közvetve vagy közvetlenül részben nekik is köszönhető) némely jellegzetességét, időnként (korlátozott mértékű) önkritikát tanúsítottak, időnként (a rendszer lényegét nem érintő) reformok lehetőségéről beszéltek, és így tovább. Alexis de Tocqueville óta tudjuk, hogy az elnyomó rendszerek összehasonlíthatatlanul nagyobb eséllyel szembesülnek forradalommal az ilyen bizonytalankodó korszakokban, mint azt megelőző magabiztos zsarnokság korában. A feszültségek 1956 októberében végül az utoljára szovjetizált „külső birodalom” két leggyengébb láncszemében – Lengyelországon és Magyarországon – robbantak ki.

-B.) „Anti-Rákosista forradalom”. A Rákosi Mátyás vezette magyar sztálinizmus páratlan „tehetséggel” sértette meg a társadalom gyakorlatilag minden egyes tagját, tipikusan több dimenzió mentén is. Egyrészt a parasztok *minden* csoportja, az elvileg a rendszer

bázisának számító munkások, a „rég” és az „új” értelmiségi egyaránt úgy látta, hogy elemi *érdekeiket sértő* rendszer épült ki. Másrészt az 1945 előtti rendszerekkel rokonszenvezők, a kereszténydemokraták, a népiek, a nacionalisták, a polgári demokraták, a szociáldemokraták egyaránt sértve érezhették alapvető *értékeiket* a kommunisták 1945 utáni politikája miatt. S ami a forradalom kitörése szempontjából sorsdöntőnek bizonyult: még a kommunizmus hívóinak (a „párttag” kifejezésnek ekkor már nem volt jelentősége) nagy többségét is sokkolták az őket is elérő tisztogatások és koncepciók percek. A tisztogatások tetteit, cinkosait, haszonélvezőit pedig az sokkolta, hogy utolsó korszakában a nyilvánvaló főbűnös, Rákosi megpróbálta rájuk hárítani a teljes felelősséget. 1949 és 1956 között a magyar családok nagy többségében legalább egy tagot sújtott valamilyen módon a rendszer, de az áldozatok elsöprő többsége 1956 őszén életben-, illetve szabadlábban volt.⁶ A Rákosi-rezsim szorgalmasan átvette a sztálinista rendszer valamennyi feszültségforrását, majd az elviselhetőség határain túl erősítette azokat.

-C.) „Szabadságszerető nép”. Ebben a narratívában a „magyar nemzet” egy esszencialista módon „az ősidők óta” létező entitás. „A legjobbakat” minden történelmi korszakban a nemzet ügyével való azonosulás motiválja, így a nemzet szabadságát fenyegető (külső) elnyomással szemben, ha nincs más megoldás, akár felkeléssel is fellépnek. A szocializmus a C.) narratíva szerint egyszerűen egy *idegen* rendszer, amelyet a katonai erőszak kényszerített a magyarságra, a hazai kiszolgálói pedig nyersen kimondva hazaárulók (sejtetve vagy gyakran ugyancsak kimondva: vagy maguk is idegenek).⁷ Ebben a felfogásban erős – bár szakmai szempontból ahistorikusnak minősíthető – folytonosság van az Aranybulla-mozgalomtól a koraújkorai rendi felkeléseken át egészen 1956-ig.

A „plusz szempont”: személy szerint hiányolom 1956 leírásaiból az *időkeretek* figyelembe vételét is. Igaz, a történészek sosem szeretik a „*mi lett volna ha?*” típusú kérdéseket,⁸

⁶ Morális szempontból ez természetesen semmiben sem csökkenti Rákosi és bűntársai felelősségét – machiavellista szempontból azonban a rákosista terror rendkívüli „improduktív” volt.

⁷ Félreértés ne essék: a Vörös Hadsereg nélkül 1945 után természetesen nem jutott volna hatalomra a kommunista párt. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az a hatalmi vákuum sem, amelyet az jelentett, hogy 1944-ben a történelmi Magyarországgal való folytonosságot képviselő Horthy-rendszer is megsemmisült, nem „csak” politikailag, de morálisan is (ezt olyan, *nem kommunista* kortársak is megerősítették, mint Kovács Imre, Nagy Ferenc, Székfü Gyula vagy Márai Sándor). Másrészt, a szocialista rendszert támogató több százezer embert nem lehet elintézni azzal, hogy „hazaárulók” – ahogy a nyilasokat sem lehet „csak” hazaárulókként leírni, noha valóban az idegen (német) érdekek szolgálatában kerültek „hatalomra” 1944. október 15-én.

⁸ Pontosabban: sokan izgatónak, de illegitimnek tartják az ilyen kérdéseket, mint egy cölibátust fogadó testület tagjai az erotikát.

de szinte bármely forradalom esetében igaz, hogy az első napok/hetek kirobbanó erőszakhullámát egy konszolidációs periódus követte, amikor a külső és belső megfigyelők többsége nehezen tudta volna elképzelni a későbbi radikalizálódást, polarizálódást, majd belső konfliktusokat. A leghíresebb kivétel Edmund Burke-é: ő már 1789 őszén megjósolta, hogy Franciaországban – ahol augusztusban megszűnt az erőszak és konszolidálódtak a viszonyok – előbb vagy utóbb kivégzik a királyt, terror lesz, polgárháború, forradalmi háború Európa ellen, végül katonai diktatúra (de Burke-ről az előjelzés közzétételekor még saját barátai is azt hitték, hogy elment az esze). Magyarországon 1956-ban, az október 28. és november 4. közötti napokban konszolidálódott a helyzet, és szinte páratlan nemzeti egység alakult ki – de nem életszerű azt hinni, hogy ez az egység tartós marad, ha nincs szovjet intervenció *napokkal később*.

Az események menetének leírásában, a legfontosabb magyarázatokban és jellemzésekben a két tankönyv nem tér el egymástól. Első pillantásra szembevető különbség áll a **terjedelemben**: a *Kísérleti 12* két leckét, terjedelme 5,3%-át, míg a *Secundus 12* egy leckét, terjedelme 2,2%-át fordítja a forradalomra. Alaposabb vizsgálat után nyilvánvaló a **minőségi különbség** is, még hozzá váratlan módon. E sorok szerzője ugyanis ismeri a *Kísérleti* tankönyvsorozat 9. és 10. köteteinek kritikáit (egyiknek társszerzője is) (Repárszky 2015, Baracs 2016, ld. még Dupcsik 2016), s ezek lesújtóan minősítették a „fejlesztés” eredményét. A *Kísérleti 12* még csak készülő elemzése is fog kritikai elemeket tartalmazni, ugyanakkor el kell ismerni, hogy az 1956-ról szóló 2 lecke történettudományi és didaktikai szempontból egyaránt jól megírt – bár nem hibátlan – rész. Különösen a *Secundus 12*-vel összehasonlítva – ami legalább akkora meglepetés, hiszen elvileg tapasztalt tankönyvszerzők adták hozzá a nevüket.

Az A.) narratíva alkalmazásának legnagyobb akadálya a hagyomány, egyrészt, hogy mechanikusan, a fejezetek szintjéig elválasztják egymástól a magyar történelem és az „*egyetemes történelem*” tárgyalását, másrészt, hogy mint „*a tankönyv műfajától idegen*” technikákat, nem engedik a kereszthivatkozásokat, illetve a „másik” történetbe „tartozó” betétek beillesztését. (Az új kerettanterv és az új tankönyvrendszer egyazon csomag részeként született, és semmi sem mutatja jobban, hogy azt a lépéssorozatot kizárólag a tankönyvpiac állami megszerzésének szándéka motiválta, mint az említett mechanikus szétválasztás tradíciójának mechanikus rögzítése. Ha az új rendszerben a szakmai szempontok akár csak

minimális mértékben érvényesültek volna, **ha az új tankönyvek tényleg kísérletiek lettek volna**, akkor eljött volna az ideje ezen szemlélet érdemi felülvizsgálatának is).

A *Kísérleti 12* nem szán külön leckét a szocialista rendszer általános jellegzetességére és közös sorsfordulóira, így ezt a témát egyrészt az egyetemes politikátörténeti leckékbe, másrészt a Rákosi-kort leíró magyar leckékbe építi be, szétszórtan, jelentős ismétlésekkel. Példának okáért az SZKP XX. kongresszusa és a Hruscsov-beszéd megjelenik az egyetemes résznél, de a nemzetközi viszonyokat tárgyaló „*Hidegháború 1953 és 1963 között*” c. leckében (*Kísérleti 12*: 29), majd a magyar résznél is (*Kísérleti 12*: 76). A szuezi válságot – nagyon helyesen, részletesen – elemzik ugyancsak a hidegháborús leckében (29-30), majd kénytelenek ismét leírni az események lényegét a magyar 1956-os résznél (86), illetve utalnak rá a gyarmati rendszer felbomlása (92), a közel-keleti problémakör (93), és az iszlám fundamentalizmus (!) kapcsán (161) is – keresztthivatkozások nélkül. A már kétszer említett hidegháborús lecke utal a lengyel eseményekre – de csak Poznańra, illetve egy mondatban leírja a magyar forradalom eseményeit, s utána, kiemelés, külön jelölés és oldalszámok nélkül megemlíti, hogy erről részletesebben a 12-13. leckében olvashatunk. Valóban olvashatunk – a magyar forradalomról, míg a lengyel eseményekről csak hivatkozásokat találhatunk, a két leckében összesen 5 alkalommal,⁹ de lényegi összehasonlítás nélkül. Pedig a két országban 1956 október-novemberében lezajlott eseménysorok között kölcsönhatás is kimutatható.

Természetesen az idézett helyek mindegyikénél megindokolható az „ismételt” említés, s ebben a szerkezetben ezt nehéz is megkerülni. De egy állítólag kísérleti projektnél, amely kihangsúlyozza magáról, hogy tankönyvei „interaktívak”, kreatív megoldások is elvárhatóbbak lettek volna pl. a keresztthivatkozások terén. Egy olyan generáció tagjainak, akik naponta órák nagyságrendet töltenek a neten, s magától értetődő technikaként használják a linkeket, odacsapni egyetlen fájlban egy 224 oldalas pdf-et, egyetlen link nélkül¹⁰ – ez **az „interaktivitás” paródiája**.

A *Kísérleti 12* fent vázolt megoldása azonban egyszerűen a színvonalasabb lesz, ha a *Secundus 12* módszerével vetjük össze. Itt ugyan van egy külön „*Szovjet tömb kialakulása és jellemzői*” c. lecke (*Secundus 12*: 21-25), az NDK 1961-ig tartó történetét leíró rész (19-20) után, de ez a lecke csak 1953-ig, Sztálin haláláig tart. Például a XX. kongresszus leírása már

---

⁹ Mármint ha egynek tekintjük az október 23-i tüntetés jelszavait, ahol 10 idézett tételből 4 lengyel témájú (*Kísérleti 12*: 79).

¹⁰ Még ahol kifejezetten „*digitális kiegészítésre*” hivatkoznak, ott sem adják meg, hol és hogyan kereshető az adott anyag. Az már csak hab a tortán, hogy a hivatkozott digitális anyagok többsége évekkal a könyvek megjelenése után sem készült el (Repárszky 2015, Baracs 2016).

„*A hidegháború és az enyhülés kezdete*” lecke része (ahol – valószínűleg nem szándékolt humorral – a titkos beszédet „nyílt színvallásnak” nevezik, *Secundus 12*: 32).

A szuezi válság a *Secundus 12*-ben először az arab-izraeli konfliktus kontextusában jelenik meg, a lényegi aktor – a két szuperhatalom mellett – Izrael, amely „*a Szezi-csatorna ellenőrzését megtartani kívánó angol és francia csapatokkal szövetségben*” indított támadást (*Secundus 12*: 29). Nasszer neve sem itt, sem az „*arab szocializmus*” (*Secundus 12*: 84) kapcsán nem kerül említésre.

Hruscsov 1956-os politikai lépéseinél ismét előkerül Szezi, immár Magyarországgal összekapcsolódva. Érdemes idézni: „*A szuezi válság és a magyar forradalom ismét növelte a feszültséget. A magyar forradalom esetében is először [? nyilván leszámítva az október 23. és 28. közötti szovjet fegyveres beavatkozást – DCs] az engedmények politikáját kívánták folytatni. Az egyre radikálisabb magyar változások (pl. kilépés a Varsói Szerződésből) és a Nyugat látványos passzivitása – amely lényegében szabad kezet biztosított Moszkvának [kiemelés tőlem – DCs] – miatt azonban Hruscsov végül a katonai megoldás miatt döntött. A helyzet azért is kedvező volt számára, mert egy világpolitikai esemény, a szuezi válság elterelte a nemzetközi figyelmet a »szovjet felségterületen« zajló magyar eseményekről. Így a szabadságharcba fordult magyar forradalmat a szovjet hadsereg leverte*” (*Secundus 12*: 34).

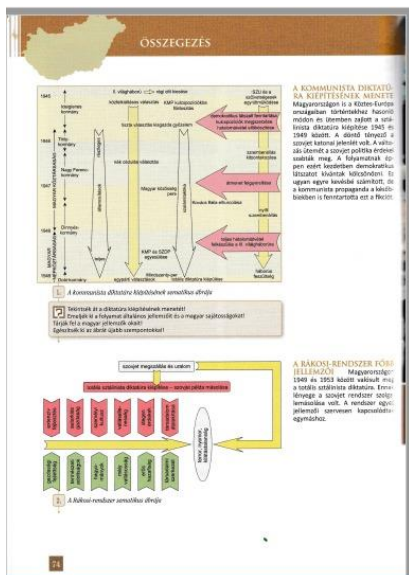
Tehát a forradalom leveréséért „*a Nyugat*” is felelős, ráadásul a választott kifejezés, a „*passzivitás*” a „*gyáva, saját érdekei megvédésére képtelen demokráciák*” képzetét idézi fel, ami oly divatos volt az 1930-as évek (vagy napjaink) Magyarországon is. A könyv ezután idézi fel ismét a szuezi válság történetét (ami valójában inkább arról szólt, hogy ezek a demokráciák még nyílt fegyveres erőszakkal is felléptek önös érdekeik védelmében). Közvetlenül a teljes terjedelmében idézett bekezdés alatt olvasható egy részlet Eisenhower visszaemlékezéseiből, amelyben az amerikai elnök elég érthetően levezeti: Szezi után szó sem lehetett arról, hogy a franciák és a britek Magyarország kapcsán is beavatkozzanak, a német és olasz segítség pedig, 11 évvel a világháború után többszörösen is kínos lett volna, ráadásul Magyarország csak szocialista vagy semleges országokkal volt határos. Az idézet nem részletezi, de máshonnan nagyon is jól tudhatjuk: az amerikai vezetés nagyon is tudatosította (még hozzá már évekkel 1956 előtt), hogy közvetlen beavatkozása „Kelet-Európában” atomháborúhoz vezetett volna a Szovjetunióval. Csak az Amerika-/Nyugat-ellenes ideológiai farkasvakság miatt nem lehet látni, hogy egy ilyen háborúnak akkor reális veszélye volt, s annak bekövetkezte nagyságrendekkel több áldozatot követelt volna Magyarországon is, mint a szovjet beavatkozás; arról nem is beszélve, hogy egy atomháború után egyáltalán nem biztos, hogy létezett volna még egy „Magyarország” nevű entitás.

Az Egyesült Államokat hibáztató idézett szemlélet nem egyedi, mert a *Secundus 12* a magyar forradalomról szóló leckében is így fogalmaz: „Az október végi szuezi válság, az **amerikaiak** nyilatkozatai (es bizalmas diplomáciai üzenetei) a be nem avatkozásról azonban **lehetőséget kínáltak Moszkvának a katonai fellépésre is** [kiemelés tőlem – DCs]. Erről a szovjet vezetés már október 31-én döntött...” (*Secundus 12*: 72)

A B.) típusú narratíva tulajdonképpen egy jó kompromisszum is lehetne – itt azonban lényeges az 1945 és 1956 közötti magyar történelem megfelelő leírása, a szocialista rendszer általános jellegzetességeinek és tendenciáinak elemzése, kombinálva a Rákosi-korszak konkrét eseményeivel és a magyar helyzet sajátosságaival. Jelen keretek között nem tudom a két könyv egy-egy teljes fejezetét elemezni, két megjegyzés kivételével: először is, ismét feltűnő a terjedelmi különbség. Az 1945 és 1956 közötti magyar történelmet a *Kísérleti 12* összesen 51 oldalon (*Kísérleti 12*: 39-90), terjedelme 22,7%-ában, míg a *Secundus 12* összesen 37 oldalon (*Secundus 12*: 37-74), terjedelme 13,4%-ában tárgyalja. Másrészt, a mennyiségénél is fontosabb a minőségi szempont, ami tünetértékűen megnyilvánul a *Secundus 12* fejezetzégi ún. „Összegzésében”¹¹ (*Secundus 12*: 74).

Ezen **Összegzés gyakorlatilag két ábrából**, valamint az *egyikhez* fűzött, az ábra alapján megválaszolhatatlan kérdésekből (a második ábrához nem tartoznak kérdések), illetve egy-egy bekezdésnyi 1/3 hasábos szövegből áll (3. ábra).

3. ábra. A *Secundus 12* „Összegzése” az 1945 és 1956 közötti magyar történelemről, teljes terjedelemben

Forrás: *Secundus 12*: 74.

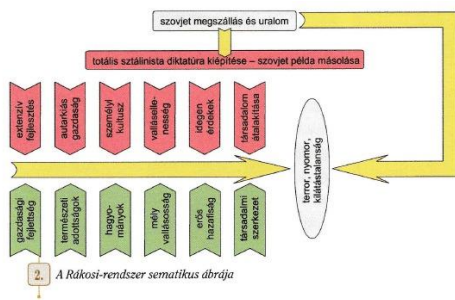
¹¹ A *Kísérleti 12* minden lecke után nyújt összegzést (valójában ismétlő-összegző kérdéseket, a fejezet végén pedig újabb kérdéseket (még hozzá **ugyanazokat a *Kísérleti sorozat* mind a négy kötetének valamennyi fejezete után**), vázlatpontokat, és a fejezethez kapcsolódó kerettantervi fogalmak listáját.

„A kommunista diktatúra kiépülésének menete” és „A Rákosi-rendszer főbb jellemzői” című ábrák **nem tesznek említést** például olyan fogalmakról, mint „tervgazdálkodás”, „ötéves terv”, „konceptiós per”, „tévesztés”, „kulák(lista)”, „új szakasz”, „az 1956-os forradalom”. Rákosit, mint a rendszer névadóját leszámítva 6 személyt említ, köztük a politikailag súlytalan Dinnyést vagy Dobit is, ugyanakkor nem szerepel pl. Rajk, Nagy Imre, Kádár, Gerő neve.

A „Rákosi-rendszer” sémája, nem tudok szebben fogalmazni, **didaktikai szürreál** (4. ábra és 1. táblázat).

4. ábra. „A Rákosi-rendszer főbb jellemzői” a *Secundus 12* alapján

Forrás: *Secundus 12*: 74

1. táblázat. „A Rákosi-rendszer főbb jellemzői” a *Secundus 12* alapján

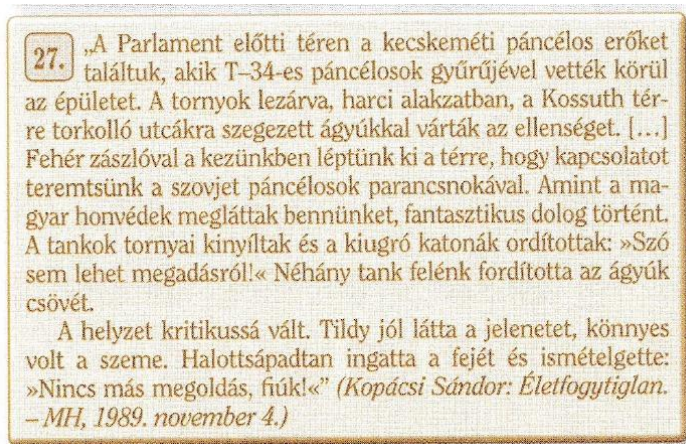
[Téglaszín nyilacszkák] →	← [zöld nyilacszkák]
„ <i>extenzív fejlesztés</i> ”	„ <i>gazdasági fejlettség</i> ”
„ <i>autarkias [sic] gazdaság</i> ”	„ <i>természeti adottságok</i> ”
„ <i>személyi kultusz</i> ”	„ <i>hagyományok</i> ”
„ <i>vallásellenesség</i> ”	„ <i>mély vallásosság</i> ”
„ <i>idegen érdekek</i> ”	„ <i>erős hazafiság</i> ”
„ <i>társadalom átalakítása</i> ”	„ <i>társadalmi szerkezet</i> ” [?? DCs]
e nyilacszkák eredője + a „ <i>szovjet megszállás és uralom</i> ”-tól eredő nyíl →	
→ „ <i>terror, nyomor, kilátástalanság</i> ”	
A „ <i>szovjet megszállás és uralom</i> ”-ból egy másik nyilacska is → „ <i>totális sztálinista diktatúra kiépítése – szovjet példa másolása</i> ” – innen nem vezet tovább nyíl, de téglaszínű, igaz, kicsit sötétebb, mint a fentiek	

Forrás: *Secundus 12*: 74

A tankönyvben a fenti ábránál nincs jelmagyarázat, jelen írásban pedig nincs kommentár...

Az egysíkú és történelmietlen C.) típusú elbeszélés csak nyomokban, s gyakorlatilag csak a *Secundus 12*-ben bukkan elő – például a fent idézett Nyugat-hibáztatás tekinthető ilyennek. Jellegzetes példa még a 27. forrás (5. ábra, *Secundus 12*: 73), amely azt a jelenetet írja le, hogy november 4-én a Parlamentet körülvevő magyar páncélosalakulat tagjai azt ordították a magyar politikusoknak: „szó sem lehet megadásról”; sőt, néhány harckocsi feljüket fordította ágyúcsövét.

5. ábra. A *Secundus 12* 13. fejezetének 27. forrása

Forrás: *Secundus 12*: 73

Majd a forrás hirtelen véget ér, s az olvasó nem tudhatja meg, mi történt a feszült szituációt követően. Ha megkeresi Kopácsi Sándor emlékiratait¹² (1989), meglepve olvashat **egy hatoldalas részletet** arról, hogy a vezető politikusok a szovjet invázió hírére azonnal elvetették a fegyveres ellenállás lehetőségét (Kopácsi 1989: 175-181). Végül a Kossuth téri magyar páncélosok is megadták magukat – csak a 177-180. oldalakról összevágott 27. forrás kelti a heroikus ellenállás illúzióját.¹³ Miközben bőségesen állnak rendelkezésre források azokról a felkelőkről, akik a reménytelen helyzetben is *tényleg* ellenálltak a támadóknak...

(Mielőtt továbblépnénk: a lecke forrásanyaga más szempontból is tünetértékű. 27. zömmel szöveges forrás egy hatoldalas leckébe még használhatóbb főszöveg esetén is

¹² Ami nyilván életszerű elvárás az átlagos középiskolás diáktól. A könyvet egyébként a I.U.S. kiadó adta ki, tehát rejtély, mit jelent a tankönyvben szereplő „MH” rövidítés a forrás végén.

¹³ Önmagában nem kifogásolható, hogy a forrás létrehozásához két szót át kellett írni, illetve, hogy a 7 kihagyásból csak egyet jelöltek három ponttal. Sokkal lényegesebb, hogy a forrás üzenete ezáltal ellentmond a szövegekörnyezet tartalmának.

túlságosan sok lett volna. A képek a *Secundus 12*-ben minőségi szempontból gyakran bántóan rossz felbontásúak, tartalmilag pedig sokszor szerencsétlenek. Példának okáért: a 69. oldalon látható képen csak a felirat olvasta „látjuk meg” a ledöntött Sztálin-szobrot – ismét érthetetlen, miért, hiszen számos kép maradt fenn a felismerhető szobormaradványról. Vagy: nyomasztóan fantáziátlan módon, a műegyetemisták október 22-én összeállított 16 pontja felett, az egész oldal egyetlen képeként a *Műegyetem mai színes fotója* látható, *Secundus 12*: 67).¹⁴

A *Kísérleti 12* részletesen elmagyarázza, hogy a Nagy Imre kormány csak a semlegesség bejelentésével tudta konszolidálni a helyzetet, de a „kétségbeesett lépésként” meghozott döntés, utólag legalábbis látható, nem tudta megakadályozni a már eldöntött szovjet intervenciót (még hozzá nem a gaz Nyugat „passzivitása” miatt) (*Kísérleti 12*: 84-85, 86-87). A *Secundus 12* amolyan kurucos dafkét láttat e lépésben: „A magyar kormány kényszerhelyzetbe került, **de nem hátrált meg** [kiemelés tőlem – DCs]. Bejelentette Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből” (*Secundus 12*: 72). Ugyanez a tankönyv, nagyon helyesen, idézi Nagy Imre híres november 4-i „*Csapataink harcban állnak! A kormány a helyén van!*” (*Secundus 12*: 72) rádióbeszédét is. Viszont nem a főszövegben, hanem a forráshoz intézett kérdésben, pontosabban, *a forráshoz fűzött kérdés és feladat utáni...* minek nevezzem, *kommentárban rejtett el egy lényeges információt*, teljes terjedelmében idézve:

„Az ellenállás mely formájára utal a rádióbeszéd? Vitassák meg, helyesen szólt-e Nagy Imre! (Hozzá kell tenni, hogy Nagy Imre és társai még november 4-én a jugoszláv nagykövetségre menekültek.)” (*Secundus 12*: 72)

A később mártírrá lett miniszterelnök utolsó rádióbeszéde kínos morális és emlékezetpolitikai dilemmákat vet fel,¹⁵ s a *Kísérleti 12* is inkább csak megkerülte a kérdést: a főszöveg szerint „Nagy Imre miniszterelnök tájékoztatott a szovjet támadásról, majd munkatársaival a jugoszláv követségre menekült”; majd az itt véget érő szöveg alatt, két másik forrással együtt közli a rádióbeszéd szövegét (*Kísérleti 12*: 87). „*Hogyan próbálta meg*

¹⁴ A képekről leírt kritika a kötet egészére érvényesnek tekinthető. Tünetértékű az a kép, amelynek aláírása szerint „*Hruscsov a cipőjével veri az emelvényt az ENSZ közgyűlésén, 1960-ban*”. Leírva a történetet, az aláírás hozzátézi: „*Az eset legendássá vált, bár nem maradt fenn hitelt érdemlő felvétel az esetről*”. Így van, de akkor miért látható egy – igaz, elmosódott – cipő Hruscsov kezében ugyanezen a képen? (*Secundus 12*: 33).

¹⁵ Különösen annak fényében, hogy a fent idézett emlékiratból tudható: Nagy Imre már a beszéd megfogalmazása előtt, amikor a nemzetőrség és a rendőrség vezetői telefonon jelentették neki a szovjet intervenciót, kijelentette, hogy „*Fegyveres ellenállásra nem vagyok hajlandó parancsot adni*” (Kopácsi 1989: 175).

Nagy Imre kivédeni a szovjet támadást?” (uo.) – ez valóban jó kérdés, de talán nem a középiskolásoknak kellene feltenni.

Lehetne még sorolni a fentiekhez hasonló összehasonlításokat: pl. a *Secundus 12* a felkelők közül egyedül Pongrátz Gergely nevét említi (ő nevét viszont háromszor is). Sőt, Pongrázról még fényképet is közölnek, de *nem* korabelit, hanem egy rendszerváltás utáni protokolleseményen készült képet, amelyen egy meg nem nevezett, de jól körülírt jobboldali politikusnak¹⁶ nyújt át egy lyukas zászlót „*a budapesti Hadtörténeti Múzeumban*” (*Secundus 12*: 71). Bármilyen hihetetlen, de a forradalom egyik legfontosabb szimbóluma, **a lyukas zászló a *Secundus 12*-ban csak itt és csak ilyen módon kerül szóba.**

A *Kísérleti 12* egy oldalas blokkot szentel, címe szerint a „*pesti srácoknak*” – noha *valójában* a felkelőkről szól általában (*Kísérleti 12*: 82). Ha a mai hírekben „*gyerekkatonákról*” olvasunk például Afrikában, vagy ha gyakran fiatalok radikális tüntetőket látunk autókat felgyújtani, Molotov-koktélokot dobálni, joggal támadhat zsigeri rossz érzésünk – ennek fényében érdemes lenne reflektálni azokra a morális dilemmákra, amelyeket a „*pesti srácok*”, 2016 őszén már egyértelműen az állami emlékezetpolitika által is felkarolt kultusza vet fel.¹⁷ Ezzel egyik, itt vizsgált tankönyv sem próbálkozik. A *Kísérleti 12* később (82) az eltérő politikai álláspontok illusztrálására *három* felkelőt is nevesít – akik közül Pongrátz csak az egyik (*Kísérleti 12*: 85).¹⁸

Végezetül egy utolsó példa: a forradalom egy paradigmaticus jelenete volt, hogy október 23-án este Nagy Imre beszédet tartott a tüntető tömegnek a Parlament erkélyéről.¹⁹ Nagy Imre beszédét „*Elvtársak!*” megszólítással kezdte, a tömeg azonban visszazúgta, hogy „*nem vagyunk mi elvtársak!*” „*Barátaim!*” – váltott a politikus, és később is kitarzott e megszólítás mellett. E jelenetet számos visszaemlékezés idézi fel, ami azért fontos, mert a beszédéről (egészen a legutóbbi időkig) csak közvetett forrásaink voltak. A *Kísérleti 12* hosszan idézi a beszédet, beleértve a fent említett jelenetet is (*Kísérleti 12*: 79), amely ugyanakkor a *Secundus 12* forrásrészletéből hiányzik (*Secundus 12*: 68).

¹⁶ Aki – Pongrázhoz hasonlóan – a 2000-es években már a jobboldali radikálisok táborát gyarapította.

¹⁷ Mindez nem, ismétlem, nem jelenti azt, hogy szerintem teljes fordulatra lenne szükség a „*pesti srácok*” megítélésében. De azt mindenképp jobban hangsúlyozni kellene, hogy *ezek a hősök egyúttal áldozatok is voltak*, egyfajta politikai abúzus áldozatai.

¹⁸ A „*Mennyire volt politikai egység 1956-ban?*” című blokkban. Az utolsó kérdés („*Vitassuk meg, mennyire lehetett volna fenntartani az egységet!*”) *Kísérleti 12*: 85) tehát az általam korábban plusz szempontnak nevezett „*mi lett volna, ha nem jönnek a szovjetek?*” gondolatmenetet is felveti.

¹⁹ A *Secundus 12* „*parlament* (sic!) *beszédéről*” ír (68).

Némi nyomozással kideríthető, hogy a *Secundus 12* idézete a „korszerűbb”: 2008-ban találták meg két újságíró a helyszínen készült gyorsírási jegyzetét (*Múlt-kor* 2008). A minden eddiginél megbízhatóbb dokumentum lejegyzői mégsem hallották volna az „*Eltársak!*”-részletet? Vagy a *Secundus 12* valami oknál fogva nem idézte ezt a részletet? Első olvasásra a kérdés könnyen eldönthetőnek tűnt, hiszen a *Múlt-kor* című történelmi folyóirat szerint „*a teljes szöveg olvasható a Népszabadság oldalán*”.²⁰ A csatolt link azonban 2016 októberében már nem megnyitható. A kormánypárthoz köthető üzleti körök ugyanis felvásárolták és felszámolták az ellenzéki (és addig a legolvasottabb) napilapot, a *Népszabadságot*.

A mai Magyarországon ilyenek a szimbolikus események.

Hivatkozások:

Baracs Nóra (szerk.) (2016) Baracs Nóra – Engel Mária – Farkas Judit – Hidas Gábor – Kardos Éva – Kovács Zoltán – Lőrinc László – Peragovics Ferenc – Repárszky Ildikó: A TTE Tankönyvelemző Műhelyének részletes kritikája a Kísérleti Tankönyvek Történelem 10. című kötetéről, a hozzá kapcsolódó digitális tananyagról és Munkafüzetről. *Történelemtanárok Egylete*. 1-48. Hozzáférhető:

http://www.tte.hu/media/dokumentumok/kritika_teljes_10_%20tortenelem_vegl.pdf

Mellékletek 1-45. Hozzáférhető:

http://www.tte.hu/media/dokumentumok/Kritika_10%20tortenelem_mellekletek_vegl.pdf

Dupcsik Csaba (2016) Jelentés két jelentésről: A *Kísérleti tankönyvek Történelem 9. és 10.* kipróbálásának összefoglalójáról. *Történelemtanárok Egylete (TTE)*. Hozzáférhető:

http://www.tte.hu/media/dokumentumok/DCs_blog_02_Jelentes-jelentesekrol_2016-0521.pdf Letöltve: 2016-10-30

HVG (2016) Rétvári: Nincs tiltólista a tankönyvrendelésben. *hvg.hu*. Hozzáférhető:

http://hvg.hu/itthon/20160519_Retvari_Nincs_tiltolista_a_tankonyvrendelesben

Kísérleti 9. Németh György – Borhegyi Péter (2014) *Történelem 9. Kísérleti tankönyvek* Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. Hozzáférhető:

http://www.ofi.hu/sites/default/files/attachments/tortenelem_9_web.pdf

Kísérleti 10. Borhegyi Péter (2014) *Történelem 10. Kísérleti tankönyvek* Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. Hozzáférhető:

<http://etananyag.ofi.hu/konyvek/tortenelem-10>

---

²⁰ A teljes beszéd, és előkerülésének története elolvasható még: Rainer 2008, amit ez úton is köszönök Rainer M. Jánosnak. Ennek alapján megállapítható, hogy október 23-án *valóban elhangzott az „eltársak!”* Az egyetlen rejtély immáron az marad, hogy a *Secundus 12* szándékosan hagyta-e ki a híres részletet, vagy csak hanyagságból. Személy szerint az utóbbit tartom valószínűbbnek: egyszerűen átmásolták a sajtóban megjelent részletet.

Kísérleti 12. Borhegyi Péter – Bódy Zsombor – Kojanitz László (2016) *Történelem 12. Kísérleti Tankönyvek*. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet (OFI).

Múlt-kor (2008) Mit mondott pontosan Nagy Imre október 23-án? *Múlt-kor*, 2008. június 19.
Hozzáférhető: <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=20903>

Kopácsi Sándor (1989) *Életfogytiglan. Tardos Tibor írói közreműködésével*. Budapest: I.U.S.

Rainer M. János (2008) When We Would There [„Ha ott lenne, ahol mi voltunk!” A Parlamentben, 1956. október 23-án este. National Széchényi Library 1956 Institute and Oral History Archive. Hozzáférhető:
http://87.229.104.110/ords/f?p=600:2:::P2_PAGE_URI:aktualitasok/nagyimre_1956_1023

Repárszky Ildikó (szerk.) (2015) Dupcsik Csaba – Farkas Judit – Hidas Gábor – Lőrinc László – Miklósi László – Repárszky Ildikó: A TTE Tankönyvelemző Műhelyének kritikája a Kísérleti Tankönyvek Történelem 9. című kötetéről, a hozzá kapcsolódó digitális tananyagról és Munkafüzetről. *Történelemtanárok Egylete*. 1-95.
Hozzáférhető:
http://www.tte.hu/media/dokumentumok/9_Kiserletikritika_vegleges.pdf

Secundus 12 (2016) Boronkai Szabolcs – Kaposi József – Katona András – Száray Miklós (2016) *Történelem 12. Új Forrásközpontú Történelem*. Budapest: OFI.

Tankönyvjegyzék (2016/17) A 2016/2017. évi tankönyvjegyzék. Oktatási Hivatal.
Hozzáférhető:
http://www.oktatas.hu/kozneveles/tankonyv/jegyzek_es_rendeles/tankonyvjegyzek
[letöltve: 2016-10-30]